

Vojan Rus
**VPRAŠANJA
HUMANIZMA**

STR. 239-255

VOJAN RUS
PORETOVA I
SI-1000 LJUBLJANA.

::POVZETEK

TU UTEMELJUJEMO HUMANIZEM V teoretičnem dokazovanju naše izvirne filozofske antropologije: človek je med vsemi znanimi bitji kozmosa trajno najbolj negotovo bitje. Prav nasprotno pa so dosedanje filozofije menile, da je človekovo dobro utemeljeno v tistem, kar je (antropološko in kozmično) najbolj gotovo. Naša analiza humanizma je prav nasprotna: humanistične ideale, moralne norme in vrednote človek nujno potrebuje, ker je najbolj negotovo, najbolj nihajoče in najbolj ranljivo bitje v vsem znanem kozmosu. Humani ideali, norme in vrednote samo olajšujejo, nikoli pa ne zagotavljajo napornega in izvirnega prebijanja človeških posameznikov ali skupin iz njihovih zapletenih življenjskih situacij.

Prepričljivi dokazi potrjujejo, da večje dobro za večino sodobnih in prihodnih ljudi ni samo fantastika, ampak realna možnost. V veliki množici okoli milijarde ljudi v sodobnih razvitih deželah je bil dosežen v zadnjih 100 letih velik in vsestranski biološki, izobrazbeni, socialni in ekonomski napredek. Humana naloga še globjega razvoja človeške vsestranske osebnosti torej ni formirana v ideologiji ali v fantaziji, ampak je močno izkustveno utemeljena v vsej človeški zgodovini in prepričljivo dokazana v milijardah proizvodnih procesov in proizvodov vseh vrst. Najbolj značilni humani človeški mikro-procesi vsestranskih potencialov, ki so v vsakem posamezniku, so družbeno vidni in preverljivi z obnašanjem milijard posameznikov v ustvarjalnih procesih in njihovih proizvodih. Koncept vsestranskosti vlada že sto ali več let v strukturah vseh civiliziranih parlamentov, vlad, v šolstvu in v medijih. Glavni temelj vsestranskosti vseh ljudi so že v preteklih tisočletjih razviti različni avtonomni in komplementarni duševni procesi, kot so: zaznavanje (vseh čutov), predstavljanje, diskurzivno razmišljanje s pojmovanjem, dokazovanjem in sklepanjem, intuicija, spoznavanje, zamišljanje, smotri, ideje, ideacije, fantazija, čustvovanje, vrednotenje, motivacija, nagoni, volja, odločanje, mnenja, verovanje, hipotetičnost, navada, nagnenje, razum, um, razni kompleksi duševnih lastnosti, karakter, komunikacija, jezik, duševna nasprotja, sanje, sanjarjenje, meditiranje, miti, izkustvo, spominjanje, znanje, učenje in drugi. Človeško celotno in psihično vsestranskost dokazujejo: Aristotelova Nikomahova etika, Sveto pismo in drugi kanoni, Homerjeva Iliada in Odiseja, tisočletni miti in pravljice vseh narodov, Kantova Kritika presojevalne moči, Schelerjeva, Masarykova in Frommova filozofija ter zlasti Splošna deklaracija človekovih pravic OZN.

Ključne besede: bistvena negotovost človeka kot temelj humanizma, realnost človekove vsestranskosti v milijardah ustvarjalnih dejanj, uresničenost vsestranskosti v strukturah parlamentov, vlad, šolstva in medijev, človeška vsestranskost, Aristotel, Biblija, religiozni kanoni, Kant, Masaryk, Scheler, Splošna deklaracija o človekovih pravicah OZN.

ABSTRACT

QUESTIONS OF HUMANISM

In the article, the humanism is founded by proving from the side our original philosophical anthropology. The human being is, among all known beings of the universe, permanently the most uncertain and unstable being. Just contrary, up to date, different philosophies theorized, that the human good is founded on something, what is (anthropologically and cosmically) the most certain/stable. Our analysis of humanism is just the contrary: human being urgently needs humanistic ideals, moral norms and different values just because it's the most uncertain, the most oscillating and the most vulnerable being in the whole known cosmos. Human ideals, norms and values only facilitate, but never assure their original and effortful exit of human individuals and groups from their complex life situations. Persuasive proofs confirm that greater good for the majority of contemporary and future generations is not only a fantasy, but also a real possibility. In a big multitude of about billion people in contemporary developed countries in the last hundred years great and multisided biological, educational, social and economic progress was obtained. Human duty of the yet more profound development of multisided human personality is not at all formed in ideology or in fantasy - it is experientially strongly founded on all human history and persuasively proved in billions of productive processes and products of all the sorts. The most characteristic human humanistic micro processes of human potentials, which are in every individual, are socially evident and verifiable in the creative processes and their results of the billions of individuals. The concept of multisidedness dominates already one hundred or more years in the structures of all civilized parliaments, governments, in education and in media. The basis fundament of the multisidedness of all the people are already in previous millennia developed different autonomous and complementary physical processes, like perceptions (off all sensory modes), representation, discursive thinking with abstraction, generalization, conclusion, intuition, recognition, conceiving, purposes, ideas, ideations, fantasies, emotions, evaluation and motivation, instincts, will, decision, opinions, beliefs, hypothetical approach, habit, inclination, intellect, mind, structures of different physical/mental characteristics, character, communication, language, psychical opposition, dreams, dreaming, meditation, myths, experience, memory, knowledge, learning etc. Human whole/ holistic and physical multisidedness have been proved by:

Aristotle's Nikomah's ethic, Bible, cannons, Homer's Iliad and Odyssey, several thousand years lasting myths and lullabies of all the nations, Kant's Critics of judging power, Scheler's, Masaryk's and Fromm's philosophy and, particularly, General declaration of the human rights of the UN.

Key words: essential human uncertainty (as basis of humanism); reality of human multisidednes in billions of creative acts; multisided realization in the structures of parliaments, governments and media, human multisided ness, Aristotle, Bible, religious cannons, Kant, Masaryk, Scheler, General declaration of the human rights of the UN.

::ČLOVEKOVA NEGOTOVOST – TEMELJ HUMANIZMA¹

Utemeljitev humanizma kot zavestnega stremjenja k človekovem dobrem bo tukaj povsem drugačna kot v dosedanjih filozofijah.

Tu utemeljujemo humanizem v predhodno odkritem dejstvu; človek je med vsemi znanimi bitji kozmosa trajno najbolj negotovo bitje.

Prav nasprotno pa so dosedanje filozofije – ko so se bavile z vprašanjem človekovega dobrega – menile, da je človekovo dobro utemeljeno v tistem, kar je (antropološko ali kozmično) najbolj gotovo. Iskanje človekovega dobrega naj bi bilo identično z iskanjem trajnega in povsem gotovega temelja človeka. Nekaj značilnih primerov takega načina mišljenja sem že navedel in pokazal, da je lahko prisotno pri zelo nasprotnih filozofskih smereh: za dogmatični marksistični zgodovinski materializem je človekovo dobro zreducirano na razvoj ekonomske baze družbe; za platonistični idealizem na stremljenje človeka k najvišji ideji in za heglovski idealizem na podrejanje posameznika državi kot najvišji zemeljski utelesitvi absolutne ideje.

V metafizičnih, abstrakcionističnih filozofijah je torej najbolj gotovi temelj (vesolja ali človeka) glavna pobuda za nastanek humanizma; ta gotovi temelj naj bi bil glavna pot in glavni cilj ter rezultat humanizma. Ko se človek združi s povsem gotovim temeljem, postane še sam popoln. Doseganju te človeške popolnosti naj bi služilo humanistično stremljenje in vse njegove najbolj značilne oblike: humanistični ideali, morala in vrednote.

Naša analiza humanizma je povsem nasprotna: humanistične ideale, moralne norme in vrednote človek nujno rabi, ker je najbolj negotovo, najbolj nihajoče in najbolj ranljivo bitje v vsem znanem kozmosu. Humanistični ideali, norme in vrednote niso formule za doseganje človekove popolnosti, ampak potokazi in

¹Vsi naslednji deli te študije so odlomki iz moje pravkar končane knjige *Filozofska antropologija in humanizem*.

podporne palice, lahko rečemo tudi bergle, za najbolj zmedeno bitje v znanem kozmosu, ki je neprestano v nevarnosti, da bi treščilo v najgloblje prepade v kozmosu, neprestano poglabljane od samega človeka.

Zato humanizem, njegove norme in vrednote človeka nikoli ne bodo pripeljale v sijoči triumf popolnosti, ampak mu le, kot nekakšen kompas, pomagajo: da se vsak posameznik nekako znajde v vedno drugačnih situacijah; da posameznik poskuša s pomočjo teh podpornih palic zlesti ali iz kakšne zagate ali iz kakšnega relativnega pozitivnega dosežka do drugega takega zelo omejenega dosežka; ali da si s tem kompasom išče pot predvsem sam iz kakšnega padca in prepada, v katerega je sam zašel in iz katerega le sam lahko najde neponovljivo, izvirno pot. Tako prebijanje iz zapletenega človekovega posamičnega (ali skupinskega) življenja pa ideali, norme in vrednote samo olajšujejo, nikoli pa ne zagotavljajo.

Glavno zagotovilo izhoda posameznikov (skupine) iz zaostrenih situacij je njihova *izvirna humana akcija*. Mnogi so take izhode našli ali pa jih še bodo našli, četudi ne poznajo natančnih formulacij idealov, norm in vrednot. Res pa je, da one posameznikom/skupinam lahko olajšajo prebijanje skozi džunglo ali puščavo človeštva: prvič, kot sredstva orientacije in koordinacije, in drugič, kot okrepitev upanja v najtežjih situacijah; realni, na splošnem zgodovinskem izkustvu človeštva utemeljeni ideali, norme in vrednote živo govore človeku v kriznih situacijah, da so se v težavah z njimi lažje prebijali skozi zgodovino milijoni ljudi; in da je to upanje tudi njemu.

Vrhunsko negotovo, nihajoče in ranljivo bitje (v znanem kozmosu) je človek (in skupina), ker je v vsaki duši možen in pogost spontan kaos: želja, dvomov, duševnih nihanj, razmišljanj, fantazij, euforij, strasti, iluzij, odrievanj v podzavest in prizavest, spominov, zamer, hvaležnosti, razočaranj, pričakovanj.

Vsak normalen človek je potencialno sposoben, da ta kaos delno usmeri v dobro dejanje. Pri tem so mu v pomoč zgoščena izkustva človeštva v obliki občih idealov, norm, vrednot. Le-te imajo v posamezni duši tudi lastni čustveni tonus, ki pa ni povsem isto kot konkretno čustvo npr. tega otroka do matere in obrnjeno. Ali bo posameznik sledil združenima (ali nasprotnima) čustvenima tonusoma obče vrednote in konkretnega čustva, odvisni od individualnega duševnega stanja in odločitev posameznika in nikoli samo od obče vrednote, norme, ideala. Zato le-ti niso sami odločilni za konkretno odločanje posameznika za dobro dejanje, ampak so mu lahko le v pomoč.

Zato znanstvena filozofija, realni humanizem, antropologija, etika in aksiologija ne morejo živeti v napihnjenem pričakovanju, da bodo samo one "spremenile svet", ampak lahko pri tem le pomagajo in sodelujejo.

::VSESTRANSKI RAZVOJ OSEBNOSTI

Upam, da sem doslej dovolj utemeljil smiselnost *stalnega iskanja človekovega dobrega* zaradi človekovih velikih nihanj med lastnim dobrim in zlim.

Če je torej dovolj utemeljeno stalno spraševanje in razmišljanje o človekovem dobrem, je utemeljen tudi naslednji korak; ali lahko na znanstven, izkustven način kaj doženemo o *največjam možnem dobrem* za vse človeštvo, točneje za večino ljudi. Pri tej omejitvi na "večino" ljudi nikakor ne predpostavljam nekakšne "dvoletinske razredne družbe", v kateri je tretina potlačena, in bi večina dosegla svoje dobro na račun povečanega zla za manjšino.

Zdi se mi naivno, če bi vrhunsko človeško dobro videli v tem, da se bodo v večini bodočih posameznikov (na način renesančnih izjemnih osebnosti) združile kvalitete filozofa Aristotela, umetnika Michelangela ali Tolstoja in politika Churchilla. Taki vrhunski osebni dosežki nastanejo na ožjih področjih v izjemnih pogojih in v izjemnih osebnostih: ta zakonitost bo veljala tudi v človeški bodočnosti samo za maloštevilne.

Če torej ni realne možnosti, da bi se v večini ljudi kdajkoli združili vsi človeški vrhunci, je vendar smiselno vprašanje: ali je lahko življenje večine ljudi izpolnjeno z več človeškega dobrega kot doslej; ali pa je lahko slabše?

Zaradi človeških velikih nihanj, zakoreninjenih v samem človeškem bistvu, lahko odgovorimo na obe vprašanji hipotetično: človekovo življenje je lahko veliko slabše kot sedaj, če bi se npr. v novi, tretji svetovni vojni sprožila vsa sredstva za množično uničevanje; človeštvo pa lahko živi tudi bolje kot zdaj zaradi velikih (doslej slabo usmerjenih) potencialov, ki jih že ima in ki jih je treba samo s skupno voljo preusmeriti.

Dovolj prepričljivi dokazi potrjujejo, da večje dobro za večino ljudi ni fantastika, ampak realna možnost. V znanstveno dovolj reprezentativnem primeru sodobnih razvitih dežel, v katerih je približno ena milijarda ljudi, je bil dosežen v približno 100 letih (kljub strašnim vojnám) velik napredek: povprečna življenjska doba se je vzdignila od približno 50 na 80 let; vsaj polovica tega prebivalstva je dosegla srednjo in višjo izobrazbo in večina živi v bolj človečnem družbenem sistemu (socialna država, pravna država, ekonomski napredek), kot je kdaj koli v človekovi zgodovini živela katerakoli velika močica.

V veliki množici ene milijarde je torej dosežen velik vsestranski *biološki, izobrazbeni, socialni in ekonomski* napredek; to pa je velik del prav tistega človeškega dobrega, v katerem bi lahko (zaradi razvite tehnike, znanosti) živela večina vsega človeštva. V razvitih deželah manjka samo politika nove duhovne, družbene in telesne kulture, ki bi bila neposredni pogoj višjega osebnostnega razvoja; te politike v razvitih deželah še ni. Na dovolj repre-

zentativnem primeru sodobnih razvitih dežel lahko *izkustveno* trdimo, da je možno boljše življenje večine ljudi, da je možna večja humanost.

Strogo znanstveni pristop lahko na milionskih primerih ustvarjalnega dela individualnih poljedelcev in obrtnikov, ki so v preteklih 10.000 letih predstavljali veliko večino človeštva (in ki so še danes polovica človeštva), ugotovi, da so v tem množičnem ustvarjalnem delu že prisotni in izraženi tudi osnovni vsestranski potenciali, ki se po izkustvu razvitih dežel lahko sedaj na višji ravni stalno v večini razvijajo: vsestranski *duševni* potenciali; vsestranski *telesni* potenciali; njihova *povezanost* v posamičnih *posameznikih* in v njihovem *socialnem* združevanju.

Če analiziramo podrobneje ali milionske primere ustvarjalnega dela individualnih poljedelcev in obrtnikov ali izjemnih ustvarjalcev (v umetnosti, znanosti) ugotovimo, da v vsakem normalnem človeku obstajajo raznovrstni *avtonomni* potenciali, ki so dosti bogatejši kot pri živali in ki se med seboj večstransko komplementarno pogojujejo, nikakor pa niso eni nadrejeni in drugi podrejeni; ampak v posamičnih fazah ustvarjalnega dela in v toku vsega življenja posameznika prehajajo do močnejšega izraza eni in potem drugi potenciali. To pa dokazuje, da je človek potencialno izrazito vsestransko bitje.

Teza, da si človeštvo zadaja humano nalogo še globjega *vsestranskega razvoja osebnosti* – in da je to pomembna moralna norma in ideal znanstvenega humanizma – torej ni formirana v ideologiji ali fantaziji, ampak je močno *izkustveno* utemeljena v človeški *zgodovini* in prepričljivo dokazana v milijardah proizvodnih procesov in proizvodov vseh vrst.

Samo nekaj dokazov, da so različni človeški potenciali *avtonomni* in *obenem izrazito komplementarni*. V nastanku celovitega proizvoda so neposredno udeleženi določeni različni delci duševnosti in telesnosti ustvarjalca: določeni telesni gibi, določeni deli spomina, določeni delci mišljenja in čustvovanja ter domišljije; vsi ti delci osebe proizvajalca pa ne morejo vsestransko sodelovati v ustvarjalnem aktu, če istočasno ne obstoji (kot pogoj) *potencialna vsestranska telesna in duševna celota* ustvarjalca, ki tvori podporni kontekst (npr. mreža pojmov) tistih psihofizičnih delcev (npr. pojmov), ki neposredno ustvarjajo.

Ko pa se podamo iz analize posamičnega ustvarjalnega akta v kratkoročni nekajdnevni proces življenja istega ustvarjalca, ugotovimo, da on v enem dnevu po pravilu izvrši več ustvarjalnih aktov, ki pomenijo intenzivno vsestransko porabo osnovnih duševnih in fizičnih moči ustvarjalca; temu nujno sledi daljši počitek, v katerem se reproducirajo vse duševne in telesne moči. Po reprodukciji telesnih moči in duševnih moči v počitku (nedelu) sledi v naslednjem dnevu zopet intenzivnejša vsestranska poraba duševnih in telesnih moči v novih ustvarjalnih aktih; in tako dalje v naslednjih dnevih. *Vsestranskost* različnih avtonomnih potencialov vseh normalnih ljudi v njihovem normalnem življenju

torej ni v stalni uravnoveženosti potencialov, ampak v ritmičnem zaporedju intenziviranja potencialov. V tem ritmu pa so ti potenciali med sabo nujno pogojeni, komplementarni. *Vsestranskost* normalnih ljudi (večine ljudi) je torej vedno v času *razvijajoči se proces* in ne uravnoveženo stanje. Koliko je posameznik razvil (ali ne) vse svoje potenciale in ali je bilo njegovo življenje humano, je možno ugotoviti šele z razčlenitvijo vsega njegovega življenja.

Najbolj značilni človeški humani mikroprocesi vsestranskih potencialov so milijarde ustvarjalnih dejanj, ki so družbeno vidne z obnašanjem ustvarjalca v procesu in v njegovih proizvodih; govorimo torej o množičnih humanih pojavih, ki so povsem preverljivi za druge ljudi in ki so zato *močni dokazi za znanstveni humanizem*. V vsakem celovitem ustvarjalnem dejanju (umetnika, obrtnika, poljedelca) si komplementarno sledijo različni avtonomni potenciali; z potrebo, ki sproži ustvarjalni akt, so zlasti povezane želje in čustva; odločitev za dejanje in njegov začetek poleg čustev vsebuje zlasti zamisel, voljo in angažiranje telesnih in čutnih potencialov; poraba ustvarjenih proizvodov vsebuje nova čustvena doživetja in krepitev duševnih in telesnih potencialov porabnika.

Očitno tako intenzivne in kvalitetne ter komplementarne potenciale razvija v svojih ustvarjalnih aktih samo človek in je zato ta *vsestranskost izrazita človekova značilnost*.

Znanstveni humanizem ne ostaja samo pri ugotavljanju človekovih bistvenih potencialov, ampak s pomočjo drugih znanosti in dosedanje filozofije natančneje ugotovi na osnovi potencialov *bogastvo* različnih avtonomnih in komplementarnih bistvenih *lastnosti* človeka. Na tej izkustveni, znanstveni osnovi *znanstveno utemeljimo najsplošnejšo* normo/ideal znanstvenega humanizma: *vsestranski razvoj osebnosti*.

Površni politični ideologi vseh političnih barv so menili, da so "pošast komunizma in marksizma" prevladali (šele v "junaškem" boju po padcu svetovnega stalinizma v letu 1990) s tem, da so po donkihotsko udarjali na prazna vrata lastnega falzifikata "humanizma". V besede "vsestranski razvoj osebnosti" so z znano elementarno logično napako zamenjave teme vnašali ozke in anegdoteske ter zelo siromašne "pomene", ki nimajo nobene zveze z bogato vsebino človeške vsestranskosti v milijardah znanstveno preverljivih ustvarjalnih aktov; nobene zveze z bogatstvom bistvenih človeških *lastnosti*, ki jih je precizno ugotovila znanost; nobene zveze z *konceptom človeške vsestranskosti*, ki že sto ali več let vlada: v vsem civiliziranem svetu kot *stalno prakticirana norma* v vseh civiliziranih parlamentih; v vseh civiliziranih vladah in lokalnih organih; v vseh resnih medijih vseh civiliziranih dežel; in, kar je najvažnejše, v šolstvu vseh civiliziranih dežel; pa tudi v najvažnejših evropskih duhovnih tokovih, kot so aristotelizem, evangelijsko krščanstvo, Masarykov

in Frommov humanizem ter humanizem Splošne deklaracije o človekovih pravicah OZN.

Kasneje zgoščeno navajam številne izrazite človeške *lastnosti*, ki jih je (v različnih intenzivnostih) posedovala že tisočletja večina normalnih ljudi; torej *lastnosti*, ki so ugotovljena znanstvena *dejstva*. Znanstveno humanistična norma človeške vsestranskosti pa samo postavlja kot cilj (ideal) še intenzivnejši razvoj teh že zdavnaj v človeštvu in v vsakem normalnem človeku prisotnih vsestranskih *lastnosti* (v različnih intenzitetah). Znanstveno humanistična *norma/cilj/ideal* vsestranskosti je torej znanstveno utemeljen v številnih nespornih zgodovinskih *dejstvih*.

Anegdotsko površni ideološki napadi na koncepcijo vsestranskosti pa so v svoji slepoti popolnoma prezrli, da se znanstveno humanistični koncept vsestranskosti človeka nanaša samo na vsestranski razvoj izrazitih človekovih vrednot in *lastnosti*; da gre torej tu za *pluralizem* človekovih *vrednot* in *lastnosti* (kot jih npr. zelo globoko dojema že Aristotel v Nikomahovi etiki ali Kant v Kritiki presojevalne moči) in *ne* za pluralizem poklicev v enem človeku. Ideološki junaki so svoje napade usmerili samo na dve površni mesti pri Marxu in na površno mnenje renesančnega humanizma; slepi pa so za ves neskončno bogati fond dokazov vsestranskosti iz preverljive zgodovine človeškega ustvarjalnega dela, iz sodobnega ustvarjalnega dela in novoveške znanosti: zlasti psihologije, sociologije, biologije, medicine, jezikoslovja, zgodovine vseh človeških področij, ki vse navajajo ogromni fond dejstev o človeških bistvenih vsestranskih *lastnostih*.

Drobni predmet silovitega obstreljevanja ideologov pa so: eno mesto iz Marksovega Kapitla, ki pravi, da mora biti moderna vzgoja kombinacija proizvodnega dela (v industriji?), šole in gimnastike; eno mesto iz Marksovih Zgodnjih del, v katerem naivno ovenistično govori o pluralizmu profesij: da bo bodoči vsestranski človek dnevno nekaj ur ribič, nekaj ur filozof itd. (globlje pa je tisto mesto iz Marksovih zgodnjih del, ki govori, da se bodo v človeku bodočnosti združile vse bistvene dimenzije človeka); in implicitno mnenje renesančnega humanizma, da naj bi človek združeval v sebi vrhunce umetnosti, znanosti in politike. Ideologi so torej zamenjali globljo in že uresničeno vsestranskost/pluralizem človekovih *lastnosti* ter *različnih potencialov* v vsakem posamezniku z *pluralizmom profesij/poklicev* v posamezniku (vsak človek naj bi bil ribič, mehanik, filozof itd., kar je seveda ovenistična naivnost).

Najpomembnejši temelj človekove vsestranskosti, ki ga loči od vsega znanega kozmosa, so že uvodoma navedena Heraklita "vsa pota duše".

Glavni temelj človeške vsestranskosti so že doslej razviti zelo različni in avtonomni duševni procesi, kot: zaznavanje (vseh čutov), predstavljanje, diskurzivno razmišljanje s pojmovanjem, dokazovanjem in sklepanjem, intuicija, spozna-

vanje, zamišljanje, smotri, ideje, ideacija, fantazija, čustvovanje, vrednotenje, motivacija, nagoni, volja, odločanje, mnenje, verovanje, hipotetičnost, navada, nagnjenje, razum, um, razni kompleksi duševnih lastnosti, karakter, komunikacija, jezik, duševna nasprotja, sanje, sanjarjenje, meditiranje, miti, izkustvo, spominjanje, znanje, učenje in drugi. Vsi ti procesi so avtonomni deli celovitega duševnega potenciala in vsi ti procesi so izrazite človeške *lastnosti*, ki so jih že dognale in dokazale znanosti.

Med naštetimi psihičnimi procesi so nekateri pretežno *nezavedni* (npr. podzavest, sanje) ali *polzavedni* (npr. sanjarjenje, prizavest); vendar je večina psihičnih procesov *zavestna*. Pri oblikovanju in kultiviranju lastnih zavestnih psihičnih procesov posameznik lahko aktivno deluje ali samoustvarjalno ali/in v sodelovanju z drugimi (npr. družina, šola); manj pa lahko aktivno in neposredno deluje posameznik/skupina na nezavedne in polzavedne procese.

Znanstveno humanistična norma vsestranskega razvoja osebnosti zahteva, da sodobna vzgoja in kulturna politika intenzivno razvijata v vsakem človeku *vse* temeljne zavestne človekove duševne potencialne; pri čemer je seveda na kakšni stopnji in vrsti vzgoje lahko poudarek bolj ali manj na določenih duševnih potencialih in lastnostih. Toda poudarek te norme, da je nujno načelno vzgajati *ne* samo duševno *večstranskost*, ampak *duševno vsestranskost*, praktično pomeni, da bi bilo protihumanistično od zgoraj naštetih duševnih procesov v sodobni vzgoji izbrati samo nekatere komplekse navedenih duševnih lastnosti (npr. sklop racionalnih procesov: spominjanje, znanje, učenje, vedenje, diskurzivno razmišljanje) in druge zanemariti in podrežati tem izbranim "višjim" racionalnim lastnostim. V tej smeri zgrešeno močno pritiskata moderni neoempirizem in neoracionalizem, ki ideološko trdita, da je vrhunskost vsake in tudi sodobne družbe: družba znanosti in izobraževanja, družba stalnega doživljenjskega učenja; informacijsko-kibernetska družba. Iz tega potem izhaja ideološka doktrina izobraževanja, ki ljudi duševno deformira v korist kapitala, ko površno trdi, da bo vzgoja vrednot, čustev, volje, odločanja prišla z znanjem kar sama od sebe, kot da so vrednotenje, čustvovanje, motivi in sl. podrejeni racionalnosti in kot da niso avtonomni procesi. Toda tem avtonomnim duševnim močem mora vzgoja posvetiti posebno pozornost, ker niso podrejene racionalnim procesom, vedenju, znanju, ampak so jim vsaj enakovredne, komplementarne in avtonomne.

Destruktivno delovanje "vrednot" porabniške družbe, ki je glavni izvor duhovnega razkroja sodobnih razvitih dežel, lahko presega samo šolska in družbena vzgoja, ki sistematično razvija pozitivna humana čustvovanja, pozitivne duhovne vrednote in pozitivne humane motive. Norma vsestranskega razvoja osebnosti zahteva, da se tem čustveno-vrednostnim osebnim duševnim lastnostim v šolstvu in kulturi politiki posveti vsaj toliko pozornosti

kot racionalno-empiričnim procesom, saj ljudem potrošniške družbe veliko bolj manjkajo razvite vrednostne lastnosti, ki bi posamezniku omogočile svobodno izbiro med nakopičenimi materialnimi proizvodi in nakopičenimi informacijami.

Te nujne spremembe v vzgojni-izobraževanju se lahko izvedejo, ne da bi se bistveno spremenila struktura predmetov v osnovni, srednji in visoki šoli, ne da bi se "ukinil" katerikoli učni predmet. Jasno je, da bi tudi v reformirani šoli daleč največ časa ostalo za pridobivanje znanja, ker izobraževanje zahteva največ časa. Bistveno pa bi se morala vzdigniti *vzgojna* raven vseh predmetov tako, da bi se v njih bistveno zboljšala čustveno-vrednostno-etična-vzgojna sestavina. To seveda ne pomeni, da bi pri vseh predmetih moral biti določen formalni delec etičnega pouka, ampak bi vsi učitelji bili etično vrhunsko usposobljeni, da s svojim ravnanjem, ki je tudi učencem jasno razloženo, vzgajajo, obenem z izobraževanjem tudi etičnost, npr. spoštovanje pravičnosti, spoštovanje osebe (ki združuje zahtevnost do drugega in razumevanje drugega), spoštovanje konstruktivne demokratičnosti, spoštovanje trdega dela. Toda – tu ima Marx prav – tudi vzgojitelji morajo biti vzgojeni. V celotni "vzgoji" pa je *v vsem svetu* strahotna luknja v "najvišjem" vrhu vzgoje, v univerzitetni filozofiji, v kateri prevladuje dogmatika in eklektika v obliki ohlapne esejistike (ohlapni pojmi, nelogičnosti, nepoznavanje drugih družbenih področij in ved in zato nesposobnost znanstvenega dokazovanja).

Zgoraj naštetih človeških duševnih procesi niso popoln in sistematični spisek, ki bi npr. navedel samo "čiste", "nepomešane" duševne lastnosti, saj so nekatere med njimi elementarne, druge pa sintetični preplet tistih lastnosti, ki so "nepomešane": npr. motivi so sintetični preplet čustveno-vrednostno-spoznavno-voljno-smoterno; na podoben način so navade sintetični prepleti bolj elementarnih duševnih lastnosti; duševni kompleksi so tudi karakterji, jeziki, miti, odločanja, religije, umetnosti.

Dejstvo, da številni duševni procesi vseh normalnih ljudi predstavljajo sintetične preplete (komplekse) bolj elementarnih duševnih lastnosti, dokazuje; da je stotisočletni duševni razvoj vseh normalnih ljudi izrazito večstransko povezoval (na komplementaren način) različne visoke, izrazite človeške procese, npr. pri motivih so povezani procesi: čustveno, spoznavno, voljno, smoterno, vrednostno, ki si niso nadrejeni-podrejeni, ampak komplementarni, sodelovalni, prirejeni. Tudi to dokazuje, da norma vsestranskega razvoja oseb ni samovoljna ideološka konstrukcija tega trenutka, ampak ta norma samo izraža in nadaljuje razne celote duševnih različnosti, ki so se oblikovale že v prejšnjih desetisočletjih.

Znanstveno humanistični normi vsestranskega razvoja osebnosti nasprotujejo samo filozofije, ki kategorično vspostavljajo absolutno vladavino ene duševne

lastnosti nad vsemi drugimi duševnimi procesi, npr. absolutno vladavino mišljenja (Platon, Kant v Kritiki praktičnega uma). Vse druge filozofije in humanistične vede, ki odkrivajo katerekoli komplementarne preplete (ali vsaj paralelne duševne moči) miselno gradijo sodobno znanstveno humanistično normo vsestranskega razvoja osebe in podpirajo to normo. Nekatere najpomembnejše so bile že navedene v tretjem, zgodovinskem poglavju; tu dodajam še Aristotela.

Medtem, ko pri Platonu najvišja ideja absolutno vlada nad človekom, njegovo dušo in vsem svetom, so Aristotelove ideje povsem "demokratizirane", ker lahko bivajo le v "stvarih", ne pa pred njimi. Zato pri Aristotelu druge duševne "moči" niso tako podrejene absolutiziranemu mišljenju, kot pri Platonu; zato je pri Aristotelu tudi dosti prostora za vse psihološko, tudi za čustvo, za ugodje itd. Zato se z Nikomahovo etiko lahko v morali uveljavijo vse vrste človekovih duševnih procesov (ta etika je povsem razvidna sinteza Aristotelove filozofske antropologije, psihologije in sociologije).

V slovenskem prevodu Nikomahove etike,² v katerem sam Aristotelov tekst znaša 281 strani, je že na prvih 33 straneh veliko psiholoških in filozofskih elementov, ki jih navajam po vrstnem redu, kot se pojavljajo v Aristotelovem tekstu in kot jih je prevedel dr. Kajetan Gantar: smoter, zmožnost, sodba, strast, izkušnja, spoznanje, predstavljanje, zavedanje, življenjski ideal, uživanje, vrlina, ideja, znanost, zaključek, pojem, razum, duševna dobrina, modrost, pridobljene in privzgojene lastnosti, duševna dejavnost, razumski in nerazumski del duše, poželjska stran duše, razumska vrlina, nrvstvena vrlina, učenje, možnost vrline, čutna zaznava, vidna zaznava, slušna zaznava, bojzljivost, hrabrost, navada, pamet, naslada, ugodje in neugodje, veselje in žalost, nagib, odločanje, nagnjenje, občutek, jeza³ (nisem navedel ponavljanih istih izrazov na prvih 33 straneh niti novih izrazov na naslednjih 248 straneh).

V tretjem poglavju sem podrobneje prikazal različne *sintetične preplete duševnih moči in njihovo medsebojno delovanje* v evangeljskem krščanstvu, v Kantovi Kritiki presojevalne moči in pri Schelerju; kasneje pa bom to prikazal pri Masaryku in v Deklaraciji človekovih pravic OZN.

Te sintetične preplete človeške duševne večstranskosti prikazujem zgoščeno samo z navajanjem duševnih moči v prvih treh filozofijah.

V evangelijih in pri apostolu Pavlu so zlasti povezane izrazite duševne oblike in moči: ljubezen, duh, vest v vseh ljudeh, sočutje, govor, beseda, modrost, upanje, spoznanje, sporočilo, notranji duševni boji in nihanja, duševni mir, pravičnost, hinavstvo. Velik prispevek evangelijev k dojetanju večstranske

²Nikomahova etika, prevedal dr. Kajetan Gantar, Ljubljana 1964

³Op. cit., str. 71-104

in vsestranske celote človeka posameznika je v poudarjanju, da duhovno/duševno v človeku ni ločeno od telesnega in materialnega (kot je pri Platonu in v srednjeveški miselnosti), ampak da so duhovno-telesno-materialno celota, ki jo sicer vodi duhovno; vendar telesno in materialno nista niti zlo niti navideznost, ampak nujno posredovanje duhovnosti.

V Kantovi Kritiki presojevalne moči je povezan (zlasti v umetnosti) kompleks medsebojno delujočih duševnih moči: moč spoznanja, čustvo zadovoljstva-nezadovoljstva, moč volje, zamisel-svrha, duh, duševnost, estetska ideja, domišljija (fantazija), mnoštvo misli, razum, izraz-komunikacija, okus, interes, moč presoje.

Scheler v svoji filozofski antropologiji kot njen osrednji del prikaže medsebojno delovanje naslednjih duševnih moči: čustva, nagoni, interesi, duševna impulzivna moč, spoznanja, zapažanja, vzrok in smer sublimacije nagonov, duh, ideje-vrednote, voljni smoter, projekt, intendiranje k vrednoti, pozaba zla, spodbuda duševne energije, prisotnost psihofizičnega v vsem človeškem telesu.

S tem so dokazani *večstranski duševni prepleti* pri Aristotelu, v evangelskem krščanstvu, v Kantovi Kritiki presojevalne moči in pri Schelerju.

Že iz prikaza teh filozofij (in še bolj iz tisočletnega izkustva človeštva) izhaja, da v normo človekove osebne vsestranskosti sodi tudi *enotnost duševnega in telesnega*. Že v antiki je bilo jasno: "kalos kai agathos" v stari grški kulturi (celota človeka je telesna in duhovna: celovit človek je naravno lep in dober); "mens sana in corpore sano" v latinski kulturi (zdrav duh v zdravem telesu).

Znanstvena norma vsestranskega razvoja osebnosti vsebuje tudi *vsestranski telesni razvoj posameznika*: razvoj telesne moči, telesne spretnosti, telesne vztrajnosti, razvoj in krepitev vseh telesnih organov.

Očitno vsebuje norma vsestranskosti tudi kultiviranje tistih oblik človekove biti, ki so deli bistva človeka, čeprav niso ustvarjalno delo: *počitek, spontana in organizirana zabava ali igra, sanjarjenje, meditiranje, ekstaze*.

Ti važni deli človekovega *nedela*, ki so tudi *bistveni deli človekove vsestranske celote* (in znanstveno humanistične norme vsestranske osebe), so različno optimalno določeni (enako kot ustvarjalno delo, duševne vrednote in telesne vrednote) z različnimi pogoji raznih zgodovinskih razdobij, različnih dežel, različnih družin in posameznikov, z različnimi družbenimi in z različnimi posameznikovimi pogoji.

Zato *ne obstoji ena sama uniformna oblika človekove vsestranskosti, ampak obstoji možnost neskončno različnih variant človekove vsestranskosti*.

Ni mogoče, kot menijo nekateri, zamenjati izraza "vsestranskost" z izrazom "celovitost", ker je izraz celovitost dvoumen, nejasen: lahko vsebuje neizdelano, implicitno koncepcijo ali človekove enostranskosti ali večstranskosti/vsestran-

skosti. Abstrakcionistične filozofije namreč menijo, da se človekova celovitost/polnost vzpostavi samo tako, da se *celotna človekova različnost podredi njihovi absolutizirani abstrakciji*: "celovit" človek naj bi npr. nastal, ko bo o vseh njegovih drugih plasteh odločala ali razvita ekonomska baza (dogmatični marksizem) ali vladavina razuma, znanosti in izobraževanja (dogmatični neoracionalizem in neoempirizem).

::KJE SMO, KAM GREMO?

Za stotine milijonov posameznikov v razvitih, srednje razvitih deželah in za številne skupine v nerazvitih deželah prehod iz potrošniškega v kulturni stil ni boleč niti dramatičen. Glavna težava je drugje: *kdaj bodo politična in družbena vodstva sodobnih držav toliko zrela*, da bodo lahko skupaj zgradila in uresničevala politiko kulturno-vrednostnega prevrata, kdaj bo taka politika (ki seveda vključuje tudi bolj ekonomično ekonomijo, bistveno večjo skrb za naravno okolje) zmagala v teh državnih in družbenih vodstvih vsaj načelno? Izkušnje zadnjih desetletij razodevajo, da sodobna država in družbena vodstva niso sposobna razrešiti niti zgolj srednje zahtevnih problemov, kot sta zaščita okolja ali razorožitev.

Največji razvojni problem človeštva so sedaj politika, kapital, družboslovje in inteligenca, ker so te ključne skupine zadremale na toplem, prijetnem soncu navidez skoraj brezkonfliktne porabniške družbe in dremajo že kakšnih 40 let; zato niso rešili niti lahkega problema okolja.

Sodobna politika, kapital, družboslovje in intelektualci se v večini zelo lahko obnašajo do največjih globalnih problemov človeštva, kot so: najnovejša globalizacija je "brez nadzora" (Brzezinski), ogromni kupi uničujočega orožja, morje ekonomske bede in ogroženost okolja; kolikor njih to vse manj skrbi, toliko bolj lahko skrbi resne ljudi.

Svetovna situacija je zavoljo te brezskrbnosti precej podobna tisti pred prvo svetovno vojno, ko je v Evropi in svetu sto let (od konca Napoleonovih vojn) vladala stabilnost.

Toda stoletni brezskrbnosti do 1914 (dvorskim balom, sprejemom, paradam) je sledilo kar šest globalnih izbruhov zapovrstjo: prva in druga svetovna vojna, velika kriza, fašizem, stalinizem in antikolonialna revolucija.

Kot so do 1914 sto let zatiskali oči pred nevidnimi nakopičenimi družbenimi "eksplozivi", tako ji zatiskajo zadnjih 30 let zaradi stabilnosti razvitega kapitalizma in sedaj še poraza stalinizma. Toda sedaj je to manj odgovorno, ker vsi vemo, kje so *globalni* vulkanski problemi, ki lahko *globalno* izbruhnejo: beda, orožje, okolje, globalizacija.

Svetovna *akcija za humanizacijo najnovejše globalizacije* je neskončno težja

od misli o njej: veliko je vprašanje, ali bo človeštvo zbralo dovolj kvalitetnih moči za humaniziranje *najnovejše* kaotične in eksplozivne globalizacije, ki jo diktirajo politični in kapitalistični monopoli – ali pa bo ona usodno preplavila in uničila človeštvo?

To skupno vprašanje človeštva visi grozeče – kot Demoklejev meč – zlasti nad *najbolj odgovornimi*: nad politiki, nad kapitalisti in nad inteligenco.

::LITERATURA

- Anthropos, Etika in morala ter sodobna družba, Ljubljana, 1996, št. 5-6, str. 5-109
- Anthropos, Intelektualci in sedanjost/preteklost, Ljubljana, 1997, št. 1-2, str. 7-214
- Anthropos, Skupne vrednote Evrope in Slovenije, Ljubljana, 1999, št. 4-6, str. 119-376
- Aristoteles, Die Nikomachische Ethik, Zürich, 1951, izdaja Olof Gigon
- Aristoteles, Ethica Nichomachea, 1942, izdaja J. Bywater
- Aristoteles, Nikomahova etika, Ljubljana, 1964
- Brzezinski, Zbigniew (1995): Izven nadzora, Globalno vrenje na pragu 21. stoletje, Ljubljana
- Fromm, Erich (1956): The Sane Society, New York, Toronto
- Fromm, Erich (1986): Zdravo društvo, Zagreb
- Ivan Pavao (1993): Veritatis Splendor, Zagreb
- Iz stare kitajske filozofije, opombe Mirko Hribar, Ljubljana, 1962
- Kant, Immanuel (1956): Kritik der Urteilskraft, Leipzig
- Konfučije, Veliko učenje, Nepokolebljiva sredina, Beograd, 1958
- Kung-fu-tse, Worte der Weisheit, priredil dr. Hajmo Kremsmeyer
- Masaryk, T.G. (1925): Světová revoluce, Čin a orbis, v Praze
- Masaryk, T.G. (1936): Svetovna revolucija, Ljubljana
- Radakrišnan, S. (1946): Indiska filozofija, I, Beograd
- Rus, Vojan, La Réalité des bases chrétiennes de l'Europe nouvelle, Anthropos, International Issue, p. 218-233
- Rus, Vojan (1991): Filozofska antropologija, Ljubljana, Filozofska fakulteta
- Rus, Vojan (2000): Philosophische Anthropologie, München
- Rus, Vojan (1993): Estetika in kalistika, Ljubljana
- Rus, Vojan, Stalinov "Diamat" in filozofija v SSSR; Kultura, morala in politika, Maribor, 1969, str. 76-81 (prvič objavljeno v reviji Mladost, Beograd, 1951, št. 5-6, str. 407-413)
- Rus, Vojan, Nekaj vsakdanjih resnic o umetnosti; Kultura, morala in politika, Maribor, 1969, str. 59-65 (prvič objavljeno v časopisu "7 umetnosti", Beograd, 25. feb. 1953)
- Rus, Vojan (1976): Etika in socializem, Ljubljana, Mladinska knjiga
- Rus, Vojan (1967): Dialektika človeka, misli in sveta, Državna založba Slovenije, Ljubljana
- Rus, Vojan (1968): Sodobna filozofija med dialektiko in metafiziko, Ljubljana, Mladinska knjiga
- Rus, Vojan (1969): Dijalektika človeka i sveta, Beograd, IRP
- Rus, Vojan (1963): Hegelova i marksistička dijalektika o istovetnosti i razlici, IRP, Beograd
- Rus, Vojan (1960): Kultura, politika in morala, Maribor, Obzorja
- Rus, Vojan (1968): O nekaterih osnovah etike, IPS, Ljubljana
- Rus, Vojan (1975): Marksistična filozofija, Ljubljana, Ekonomska fakulteta
- Rus, Vojan (1978): Izvirna marksistična dialektika, Ljubljana, Cankarjeva založba
- Rus, Vojan (1983): Nadaljevanje naše poti, Ljubljana, Mladinska knjiga
- Rus, Vojan (1997): Etika in morala v sodobni družbi, Ljubljana
- Rus, Vojan (1997): Družba in socialistična morala za 7. razred osnovne šole, Ljubljana, Mladinska knjiga
- Rus, Vojan (1979): Družba in socialistična morala za 8. razred osnovne šole, Ljubljana, 1. ponatis, Mladinska knjiga
- Rus, Vojan (1985): Etika in socializem, druga izdaja, Ljubljana (novo: str. 5-171, 580-584, 632-737)
- Rus, Vojan (1987): Etika i socijalizam, Zagreb, (novo: str. 5-25, 415-425)
- Rus, Vojan (1983): Možnost nove estetike, Ljubljana
- Rus, Vojan (1985): Marksistička filozofija, Beograd (soavtor, str. 56-73, 96-106)
- Rus, Vojan, Psihologija in filozofija – bližnji soustvarjalki, Anthropos, 2004, 1/4, str. 221-243
- Rus, Vojan, Humaniziranje globalizacije, Anthropos, 2001, 4/6, str. 275-296
- Rus, Vojan (1988): Filozofske teme, Ljubljana, (str. 226-321)

- Rus, Vojan (1988): Na kriznih kaŝipotjih, Ljubljana
- Rus, Vojan (1957): Perspektivno planiranje u Indiji, Beograd, IMPP
- Rus, Vojan (1975): Izvori in temelji neuvrŝčenosti, Ljubljana, Cankarjeva zaloŝba
- Rus, Vojan (1963): Politiŝki sistemi in pokreti u nerazvijenim zemljama, Beograd
- Rus, Vojan (1963): Ekonomski poloŝaj radiŝke klase u savremenom svetu, Beograd, IRP
- Rus, Vojan (1973): Nekaj razpotij samoupravnega socializma, Maribor, Obzorje
- Rus, Vojan (1962): Narodni pokreti u nerazvijenim zemljama, Beograd, IRP
- Rus, Vojan (1960): Delavsko gibanje v Indiji, Ljubljana, Cankarjeva zaloŝba
- Rus, Vojan (1955): Put savremene Indije, Beograd, Kultura
- Rus, Vojan (1954): Indija u ropstvu i slobodi, Beograd, Omladina
- Rus, Vojan (1988): Źenevska konferencija i njen znaŝaj, Beograd, IMPP
- Rus, Vojan (1987): Morala, razrednost in vloga ZK, Ljubljana
- Rus, Vojan (1985): Temeljni razredni, moralni in idejni aspekti krize, stabilizacije in vloga ZK, Ljubljana
- Rus, Vojan, Savremena Indija, Dokumentacioni bilten IMPP, br. 11-12 (soavtor)
- Rus, Vojan, Indokina, Dokumentacioni bilten IMPP, br. 5-6 (soavtor)
- Rus, Vojan (1957):, Radniŝki pokret u Indiji, Beograd
- Rus, Vojan (1981): Pristop k ekonomskemu poloŝaju delavcev v kapitalizmu, Maribor
- Rus, Vojan (1957): Pot sodobne Indije, Ljubljana
- Rus, Vojan (1985): priloga – ŝtudija k tezam: Tendence in spremembe v strukturi delavskega razreda in članstva ZK ter temeljni razredni, idejni in moralno politišni aspekti krize, stabilizacija in vloga ZK, Ljubljana
- Rus, Vojan (2002): Slovensko demokratiĝno gibanje 1964.72, Ljubljana
- Sveto pismo nove zaveze, Ljubljana, 1984, Nadŝkofijski ordinat v Ljubljani
- Sveto pismo starega in novega zakona, London, 1965, The British Foreign Bible Society
- Ŗter, Joŝe (1985), Marksizem in etika, Maribor
- Trstenjak, Anton (1988):  lovek konĝno in neskonĝno bitje, Celje
- Zumr, Joseph, T.G. Masaryk a Tabor